

Νεοελληνική Λογοτεχνία β' Λυκείου

Α/ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Αφήγηση: Πράξη επικοινωνίας με την οποία παρουσιάζεται, προφορικά ή γραπτά, μια σειρά πραγματικών ή πλασματικών γεγονότων.

Πομπός
(αφηγητής)

Μήνυμα
(αφηγηματικό
περιεχόμενο)

Δέκτης
(αποδέκτης
αφήγησης)

Είδη αφήγησης

- **Διήγημα, Νουβέλα, Μυθιστόρημα**
- κυρίως πεζά κείμενα, όχι μόνο λογοτεχνικά αλλά και χρηστικά, όπως είναι το ρεπορτάζ, η υπηρεσιακή αναφορά κτλ.
- Ιστοριογραφία, χρονογράφημα, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, (αυτο)βιογραφία, επιστολή, δοκίμιο, θεατρικό έργο, χρονογράφημα, παραμύθι κ.ά.
- Αφηγηματικά κείμενα θεωρούνται επίσης, εκτός από τα πεζά, και το έμμετρο αρχαίο και νεότερο έπος, οι μπαλάντες κ.ά. (ομηρικά έπη, ιπποτικά μεσαιωνικά μυθιστορήματα, κρητικό θέατρο, παραλογές όπως «Του νεκρού αδελφού», «Της Άρτας το γιοφύρι» κ.ά.).

Λογοτεχνικά είδη πεζού λόγου:

Διήγημα:

Το *πρώτο χαρακτηριστικό* του διηγήματος είναι η συντομία του. Η έκτασή του φτάνει έως και τις πέντε χιλιάδες λέξεις.

Το *δεύτερο χαρακτηριστικό* του είναι ο συνδυασμός πυκνότητας και λιτότητας, τόσο στη γλώσσα όσο και στο περιεχόμενο. Επικεντρώνεται γύρω από ένα βασικό γεγονός, με έναν κεντρικό ήρωα.

Νουβέλα: Σε ό,τι αφορά την έκταση, η νουβέλα τοποθετείται ανάμεσα στο διήγημα και το μυθιστόρημα. Ο συγγραφέας ρίχνει βάρος στην ηθογράφηση και ψυχογράφηση των χαρακτήρων και δεν εμβαθύνει εξίσου στην πλοκή και τα επεισόδια που αφηγείται. Η νουβέλα είναι λίγο πιο περίπλοκη από το διήγημα και απέχει κατά πολύ από το μυθιστόρημα.

Μυθιστόρημα: Πρόκειται για μία εκτεταμένη πολυσέλιδη αφήγηση η οποία μπορεί να φτάσει, όσους τόμους θελήσει ο συγγραφέας. Χαρακτηριστικά του μυθιστορήματος είναι τα εξής:

- α) πρόκειται για έργο πολυεπεισοδιακό, πολύπτυχο και πολύπλοκο στην όλη του οργάνωση, διάρθρωση και εξέλιξη
- β) σπάνια είναι καταγεγραμμένο με γραμμική σειρά, συνήθως τα επίπεδα του χρόνου διαπλέκονται
- γ) οι πολλοί άνθρωποι χαρακτήρες που προβάλλονται είναι πολυπρόσωποι, διαγράφονται με πληρότητα και ολοκληρωμένο τρόπο
- δ) η αφηγηματική δομή και χρόνος εξελίσσονται σε πολλά επίπεδα.

Σημείωση: Κάθε είδος από τα παραπάνω αποβλέπει σε ορισμένο σκοπό (πληροφοριακό, διδακτικό, ψυχαγωγικό κτλ.) και γράφεται σε ανάλογο ύφος (επίσημο, οικείο, λογοτεχνικό, επιστημονικό κτλ.)

Είδη διηγήματος – μυθιστορήματος:

Ιστορικό: η αναδρομή στο παρελθόν με ρεαλιστική απεικόνιση των ηθών του και των καταστάσεων του. Το θέμα του είναι παρμένο από την Ιστορία.

Ηθογραφικό: η αναπαράσταση με αληθοφανή τρόπο των ηθών, των εθίμων, της συμπεριφοράς, της ιδεολογίας και εν γένει του συλλογικού τρόπου ζωής μιας ορισμένης (αστικής ή αγροτικής) κοινωνίας.

Ψυχογραφικό: περιγράφονται τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των ηρώων, παρουσιάζονται οι πιο ενδόμυχες σκέψεις τους και οι προβληματισμοί τους με κάθε λεπτομέρεια. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο λογοτέχνης βρίσκεται μέσα στο μυαλό των πρωταγωνιστών και είναι σε θέση να αναγνωρίζει τις σκέψεις και την προδιάθεσή του καλύτερα απ' ό,τι ο ίδιος ο χαρακτήρας.

Κοινωνικό: αναφέρεται στα κοινωνικά προβλήματα μιας εποχής. Συνδέεται αρχικά με την ηθογραφία και έπειτα με το αστικό πλαίσιο.

Αστικό: Ως πλαίσιο αναφοράς του έχουμε τη ζωή στις πόλεις. Συνδέεται στενά με το κοινωνικό διήγημα.

Φανταστικό, πολιτικό, κ.α.

Κατηγορίες αφηγηματικών ειδών

- ✓ Αφήγηση **πραγματικών γεγονότων** (ιστοριογραφία, επιστολή, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία).
- ✓ Αφήγηση **πλασματικών γεγονότων** (παραμύθι, μυθιστόρημα, διήγημα, νουβέλα).
- ✓ **Μικτή αφήγηση** πραγματικών και πλασματικών γεγονότων (ιστορικό μυθιστόρημα, μυθιστορηματική βιογραφία).

Η Αφήγηση στο πεζό κείμενο:

1. Το πλαίσιο της αφήγησης

- ✓ Τόπος
- ✓ Χρόνος
- ✓ Πρόσωπα

2. Χαρακτήρες - Πρόσωπα

Χαρακτήρες είναι **τα πλασματικά πρόσωπα που συναντάμε στα λογοτεχνικά έργα**, κυρίως στα πεζογραφικά και τα θεατρικά.

Στα αφηγηματικά έργα οι χαρακτήρες **αναπαριστώνται με τη δράση και τα λόγια τους, τις σχέσεις που αναπτύσσουν με άλλους χαρακτήρες, το πώς οι άλλοι τους βλέπουν**, με την κατανόηση της ονοματοδοσίας τους και με την περιγραφή ή και τα σχόλια του αφηγητή.

Για να παρακολουθήσει ο αναγνώστης/η αναγνώστρια την εξέλιξη ενός χαρακτήρα στην πορεία της πλοκής, μπορεί να αναζητήσει τις επιθυμίες και τα κίνητρα της δράσης του, την τακτική που ακολουθεί, την ηθική διαδρομή του, τις καταστάσεις ή τα πρόσωπα με τα οποία συνεργάζεται ή συγκρούεται για να πετύχει τον στόχο του.

Ο κεντρικός χαρακτήρας μέσα από τον οποίο παρακολουθούμε την πλοκή ονομάζεται **πρωταγωνιστής**. Σε σύγχρονες αφηγήσεις υπάρχουν **πολλοί πρωταγωνιστές** και τα πρόσωπα συμπληρώνουν το ένα το άλλο.

Είναι προφανές από ό,τι προηγήθηκε αλλά θα πρέπει να επισημανθεί και ιδιαίτερος ότι οι χαρακτήρες δεν είναι αληθινά πρόσωπα αλλά θα μπορούσαν να είναι.

Αυτό σημαίνει **μυθοπλασία** και αυτό εννοούμε όταν κάνουμε λόγο για πλαστά πρόσωπα και όχι ότι είναι ψεύτικα ή αναληθή. Το πόσο ένας χαρακτήρας είναι πειστικός σε ένα λογοτεχνικό έργο είναι πολύ σημαντικό στοιχείο για να αξιολογηθεί αυτό θετικά και να γίνει αποδεκτό από τον αναγνώστη.

3. Δομή και πλοκή

- ✓ Κεφάλαια, επεισόδια, σκηνές
- ✓ Διάρθρωση των γεγονότων της αφήγησης και οι αρετές τους: σαφήνεια, ποικιλία, ενότητα, φυσικότητα, αληθοφάνεια, πρωτοτυπία, ενδιαφέρον, δραματικότητα, περιπέτεια, αμφιβολία
- ✓ Εγκιβωτισμός: εισαγωγή αφήγησης μέσα στην κύρια αφήγηση
- ✓ Παρέκβαση: απομάκρυνση της αφήγησης από το θέμα της – εισάγεται ένα άλλο θέμα

4. Αφηγητής

Διάκριση συγγραφέα – αφηγητή

Συγγραφέας και αφηγητής δεν πρέπει να συγχέονται, ακόμη και στην περίπτωση πρωτοπρόσωπης αφήγησης, όπου είναι δυνατόν να ανιχνεύονται αυτοβιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα.

- ✓ **Συγγραφέας:** είναι πραγματικό πρόσωπο με αληθινή ζωή, υπάρχει έξω από το κείμενο.
- ✓ **Αφηγητής / Αφηγητές:** επινοείται από τον συγγραφέα για να πει την «ιστορία», είναι ο διαμεσολαβητής ανάμεσα στον συγγραφέα και στον αναγνώστη. Είναι πρόσωπο του κειμένου, υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του πλασματικού λόγου, συνιστά ένα κατασκεύασμα από λέξεις. Πρόκειται για το υποκείμενο ή τον φορέα της αφήγησης, ο οποίος είναι δυνατόν να αφηγείται σε πρώτο / δεύτερο / τρίτο πρόσωπο.

5. Τύποι αφήγησης

- ✓ Αφήγηση σε α' πρόσωπο

Έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας, εξασφαλίζει αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση, της προσδίδει εμπιστευτικό, εξομολογητικό χαρακτήρα (όπως στα πεζογραφήματα του Γ. Ιωάννου).

Η αφήγηση σε α' πρόσωπο ή η ταυτότητα αφηγητή και ήρωα δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η αφήγηση είναι εστιασμένη στον ήρωα.

- ✓ Αφήγηση σε β' πρόσωπο

Αποτελεί αποστροφή εις εαυτόν, μονόλογο. Το δεύτερο πρόσωπο ουσιαστικά υποκρύπτει ένα «εγώ» (όπως στο έργο του Στρ. Τσίρκα «Η Λέσχη»).

Είναι πιθανόν να αποτελεί αποστροφή και προς τον αναγνώστη (όπως στα αφηγηματικά ποιήματα του Κ.Π. Καβάφη).

Προσδίδει δραματικότητα στην αφήγηση.

- ✓ Αφήγηση σε γ' πρόσωπο

Αποδίδεται συνήθως με αυτήν η απόλυτη παντογνωσία ή η σχετική γνώση του αφηγητή.

Δημιουργεί την αίσθηση της αντικειμενικότητας, της αποστασιοποίησης από τα δρώμενα.

6. Τύποι αφηγητή

- i. **Ανάλογα με το 'ποιος βλέπει' την ιστορία** (προοπτική, εστίαση, αφηγηματική σκοπιά, οπτική γωνία: η θέση από την οποία «κοιτάζει» κανείς - κυριολεκτικά ή μεταφορικά- τα δρώμενα)

α) Αφηγητής-θεός

- Παντογνώστης αφηγητής, «πανταχού παρών και πουθενά ορατός». Ξέρει περισσότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας, γνωρίζει ακόμη και τις πιο ενδόμυχες τους σκέψεις. Η απόλυτη γνώση ισοδυναμεί με έλλειψη σκοπιάς, η αφήγηση δεν εστιάζεται σε κανένα πρόσωπο (**μηδενική εστίαση**).
- Εκφέρεται σε γ' γραμματικό πρόσωπο. Συναντάται κυρίως στα ιστορικά κλασικά μυθιστορήματα.
- Υποβαθμίζεται, ιδίως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μέσα σε ένα κλίμα γενικότερης αμφισβήτησης και σχετικότητας.

β) Αφηγητής-άνθρωπος

- Σχετική γνώση μέσα στα όρια του ανθρώπου. Η αφήγηση μάς αποκαλύπτει μόνον όσα γνωρίζει κάποιος δεδομένος ήρωας. Ο αφηγητής συμμετέχει και αυτός στην ιστορία είτε ως πρωταγωνιστής είτε ως αυτόπτης μάρτυρας και αφηγείται συνήθως σε πρώτο πρόσωπο (π.χ. διηγήματα Καρκαβίτσα, Βιζυηνού και Παπαδιαμάντη).
- **Η εστίαση είναι εσωτερική** και μπορεί να λάβει τις ακόλουθες μορφές:

σταθερή εστίαση: ακολουθεί την οπτική γωνία ενός ανθρώπου (λ.χ. μονόλογος).

μεταβλητή εστίαση: η ιστορία δίνεται διαδοχικά μέσα από την προοπτική πολλών προσώπων (λ.χ. επιστολικό μυθιστόρημα).

πολλαπλή εστίαση: το ίδιο γεγονός φωτίζεται πολλές φορές από τη σκοπιά διαφορετικών προσώπων (λ.χ. αστυνομικό μυθιστόρημα – π.χ. Ν. Κάσδαγλη «Κεκαρμένοι»).

γ) Αφηγητής-πράγμα

- Σχετική άγνοια αφηγητή, λέει λιγότερα από όσα γνωρίζει ο ήρωας, **εξωτερική εστίαση**. Πρόκειται για αφήγηση-αίνιγμα, που παραπέμπει στην τεχνική του κινηματογράφου. Αφηγητής-κάμερα, ουδέτερος φακός που καταγράφει απλώς εικόνες στο παρόν (κυρίαρχος ρόλος του Ενεστώτα), χωρίς αναδρομές ή προδρομές και χωρίς να σχολιάζει.

Συνοπτικός πίνακας για τους τύπους του αφηγητή

Αφηγητής-θεός / παντογνώστης	Απόλυτη παντογνώσια	Μηδενική εστίαση	Αφηγητής > πρόσωπα
Αφηγητής-άνθρωπος	Σχετική γνώση	Εσωτερική εστίαση	Αφηγητής = πρόσωπα
Αφηγητής-πράγμα	Σχετική άγνοια	Εξωτερική εστίαση	Αφηγητής < πρόσωπα

ii. Ανάλογα με τον βαθμό συμμετοχής του αφηγητή στην ιστορία

α) Ομοδιηγητικός αφηγητής

- Αφήγηση σε α' πρόσωπο. Ο αφηγητής μετέχει στην ιστορία:
- Ως κεντρικός ήρωας - αυτοδιηγητικός αφηγητής (τεχνική πλαστής αυτοβιογραφίας, π.χ. Στρ. Δούκα «Η ιστορία ενός αιχμαλώτου»).
- Ως δευτερεύον πρόσωπο (π.χ. στα διηγήματα του Γ. Βιζυηνού).
- Ως μάρτυρας /θεατής - αλλοδιηγητικός αφηγητής (π.χ. Γ. Ιωάννου)

β) Ετεροδιηγητικός αφηγητής

- Αφήγηση σε γ' πρόσωπο. Ο αφηγητής δεν μετέχει καθόλου ως πρόσωπο στην ιστορία που αφηγείται.

7. Αφηγηματικοί τρόποι – τεχνικές

Αφήγηση: εξιστόρηση των γεγονότων - ο αφηγητής περιγράφει τι συνέβη με δικά του λόγια ή εκθέτει σκέψεις και συναισθήματα των προσώπων, χωρίς άμεση παράθεση των λόγων τους.

Περιγραφή: λεπτομερής απόδοση, αναπαράσταση τόπων, καταστάσεων και χαρακτήρων.

Η περιγραφή αποτελεί στατικό και άχρονο στοιχείο του κειμένου σε διάκριση /αντίθεση με την αφήγηση που θεωρείται δυναμικό στοιχείο του κειμένου. Τα όρια αφήγησης – περιγραφής δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτα.

Διάλογος:

- Διάλογος σε αφηγηματικό κείμενο, όπου αποδίδεται πιστά ο λόγος των προσώπων (ύφος, ιδίωμα, λεξιλόγιο κτλ.) με τη χρήση παύλας /εισαγωγικών.
- Θεατρικός διάλογος, όπου απουσιάζει εντελώς ο αφηγητής και η υπόθεση εξελίσσεται με διαλογικό τρόπο - θεατρική τεχνική.

Εσωτερικός μονόλογος: λόγος χωρίς ακροατή, «ροή της συνείδησης»

Αφηγηματικό σχόλιο: γνώμες, κρίσεις, σχόλια του αφηγητή που οδηγούν σε γενικεύσεις.

Εγκιβωτισμός: ένθετη αφήγηση, ενσωματωμένη σε εκτενέστερη αφήγηση.

8. Ο χρόνος στην αφήγηση

i. Εξωκειμενικός χρόνος

Χρόνος πομπού

Χρονική στιγμή κατά την οποία ο πομπός (ομιλητής /συγγραφέας) στέλνει το μήνυμά του (αφηγηματικό περιεχόμενο)

Χρόνος δέκτη

Χρονική στιγμή κατά την οποία ο δέκτης (ακροατής / αναγνώστης) δέχεται το μήνυμα του πομπού

Χρόνος γεγονότων

Χρονική στιγμή κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα της αφήγησης.

Παράδειγμα εξωκειμενικού χρόνου, όσον αφορά τα **ομηρικά έπη**:

Χρόνος πομπού	Χρόνος γεγονότων	Χρόνος δέκτη
8ος αιώνας π.Χ.	8ος αιώνας π.Χ.	Οποιαδήποτε Εποχή

ii. Εσωκειμενικός χρόνος

Χρόνος ιστορίας - «αφηγημένος»

Χρονικά όρια μέσα στα οποία εκτυλίσσονται τα γεγονότα που συνιστούν την ιστορία (story) της αφήγησης. **Πραγματικός χρόνος**, πρόκειται για τη φυσική διαδοχή, τη χρονική ακολουθία με την οποία έγιναν τα γεγονότα.

Χρόνος αφήγησης - «αφηγηματικός»

Χρονική σειρά με την οποία παρουσιάζονται και διαρθρώνονται τα γεγονότα κατά την πορεία της αφήγησης. Πρόκειται για την ακολουθία των γλωσσικών σημείων που αναπαριστά τα γεγονότα αυτά. Ουσιαστικά ο χρόνος της αφήγησης είναι **ψευδοχρόνος** – νοείται ως ο χώρος που καταλαμβάνει το κείμενο πάνω στο χαρτί.

Σημείωση: Ο χρόνος της αφήγησης κατά κανόνα δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας. Υπάρχει συνήθως διαφορά ως προς τη χρονική σειρά, διάρκεια και συχνότητα των γεγονότων. Μια ιστορία μπορεί να παρουσιάζεται σε ένα κείμενο από την αρχή της ή από τη μέση ή από το τέλος. Όταν η αρχή της αφήγησης συμπίπτει με την αρχή της ιστορίας, τότε χρησιμοποιούμε τον όρο *ab ovo*. Όταν η αφήγηση αρχίζει από τη μέση της ιστορίας, χρησιμοποιούμε τον όρο *in medias res*.

9. Αφηγηματικός χρόνος

- ✓ Ευθύγραμμη αφήγηση: η αφήγηση ακολουθεί τη ροή των γεγονότων χωρίς μπρος – πίσω στον χρόνο
- ✓ Αναχρονία: παραβίαση χρονικής σειράς, ασυμφωνία μεταξύ χρόνου αφήγησης και χρόνου ιστορίας

- ✓ Ανάδρομη αφήγηση (flashback): διακοπή του χρόνου αφήγησης και μετάβαση στο παρελθόν, αναδρομική αφήγηση γεγονότων που είναι προγενέστερα από το σημείο της ιστορίας όπου βρισκόμαστε.
- ✓ Πρόληψη(flashforward) : διακοπή του χρόνου αφήγησης και μετάβαση στο μέλλον, πρόδρομη αφήγηση που ανακαλεί εκ των προτέρων γεγονότα, τα οποία στην ιστορία θα διαδραματιστούν αργότερα (προοικονομία).
- ✓ Επιτάχυνση: συντόμευση του αφηγηματικού χρόνου με παράλειψη, πύκνωση γεγονότων
- ✓ Επιβράδυνση: αργή κίνηση του χρόνου αφήγησης σε σχέση με τον πραγματικό, σταματά η εξέλιξη της ιστορίας
- ✓ Επαναληπτική αφήγηση: αφήγηση περισσότερες από μία φορές αυτού που συνέβη στην ιστορία μια φορά. Όχι σαν πανομοιότυπη επανάληψη αφήγησης, αλλά με υφολογικές διαφορές και παραλλαγές ως προς την εστίαση (π.χ. σε αστυνομικά μυθιστορήματα)

10. Λογοτεχνικά ρεύματα στην πεζογραφία

Ρεαλισμός

- ✓ **Επιλογή ενός θέματος από τη σύγχρονη πραγματικότητα.** Ένα θέμα κοινό, από την καθημερινή εμπειρία, που ο μυθιστοριογράφος προσπαθεί να παρουσιάσει με πληρότητα, ζωντάνια, πειστικότητα.
- ✓ **Η πραγματικότητα παρουσιάζεται αντικειμενικά**, χωρίς εξιδανίκευση ή εξωραϊσμό, και τις περισσότερες φορές **με κριτική διάθεση προς την πραγματικότητα.**
- ✓ **Παρουσίαση ανθρώπινων τύπων συνηθισμένων και καθημερινών**, χωρίς τίποτα το ηρωικό.
- ✓ **Προσπάθεια για αποκάλυψη της ψυχολογίας του ήρωα**, κυρίως μέσω των πράξεών του, και για ερμηνεία της συμπεριφοράς του.

Νατουραλισμός

- ✓ Οι νατουραλιστές διάλεξαν για κύριο **θέμα τη φτώχεια**, την αποστέρηση και τη βρωμιά
- ✓ Τόνιζαν υπερβολικά την **αθλιότητα της ζωής**, καταλήγοντας έτσι στο αντίθετο άκρο της ρομαντικής εξύμνησης του κάλλους
- ✓ Οι ήρωες είναι πλάσματα καθοριζόμενα από την **κληρονομικότητα, το περιβάλλον** και τις πιέσεις της στιγμής, «δέσμοι **εξωτερικών δυνάμεων και εσωτερικών παρορμήσεων**». Το άτομο τείνει να παραμεριστεί, καθώς οι νατουραλιστές συγκεντρώνουν την προσοχή τους στον άνθρωπο μέσα στο περιβάλλον του. Οι εξωτερικές αυτές δυνάμεις περιορίζουν την ελευθερία του.
- ✓ Για τον λόγο αυτό, η **περιγραφή του περιβάλλοντος** κατέχει μεγάλο μέρος στα νατουραλιστικά έργα, και για τον ίδιο λόγο συνήθως δεν υπάρχει πραγματικός «ήρωας». **Λεπτομερής και ακριβής απόδοση της εξωτερικής πραγματικότητας** με πιστότητα και αληθοφάνεια. Αυτό επιτυγχάνεται με εκτενείς περιγραφές χώρων, αντικειμένων, ανθρώπων.
- ✓ Διάλεξαν σύγχρονα θέματα, για τα οποία μπορούσαν να έχουν άμεση αντίληψη και η περιγραφή του περιβάλλοντος γίνονταν με κάθε λεπτομέρεια. Επικρατεί το **ύφος αυθεντικού ρεπορτάζ**, όπου τα πράγματα είναι πιο σημαντικά από τις σκέψεις, κι οι χαρακτήρες και τα γεγονότα εξετάζονται εξωτερικά
- ✓ *Ο νατουραλισμός ως προς τη θεωρία επηρεάζεται καταλυτικά από τις εξελίξεις στις φυσικές επιστήμες και ειδικά στη βιολογία. Υιοθετεί την προκαθορισμένη αρχή ότι ο άνθρωπος εξελίσσεται βάση της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος. Έτσι, προσπαθεί να μεταφέρει τις μεθόδους της φυσικής επιστήμης στη λογοτεχνία.*